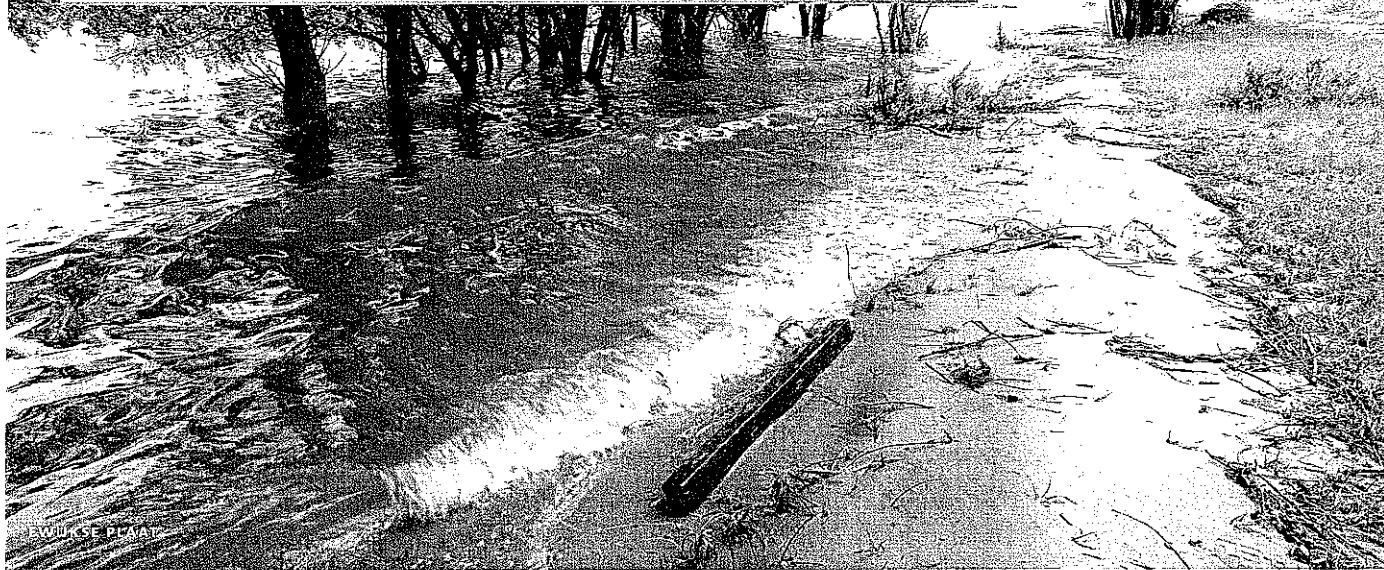

Natuurontwikkeling gaat goed samen met rivierveiligheid

Onder natuurliefhebbers is het enthousiasme over het ecologisch herstel in uiterwaarden groot, maar de uitbundige natuur bezorgt de verantwoordelijke rivierbeheerder kopzorgen. Komt een veilige hoogwaterafvoer er niet door in het geding? Rijkswaterstaat, de Radboud Universiteit Nijmegen en de natuurbeheerders Ark en Staatsbosbeheer zijn tot de conclusie gekomen dat natuur en veiligheid langs de rivier goed kunnen samengaan wanneer je kiest voor cyclisch beheer. Een recent verschenen handboek helpt de beheerders op weg.

De laatste vijftien jaar zijn de uiterwaarden van de grote rivieren in hoog tempo veranderd. Waar eerst weilanden het beeld bepaalden, ontstaan nu door natuurontwikkeling oobossen, ruigtes en spontaan hoger wordende oeverwallen en zandafzettingen. Tegelijkertijd leidt dit ook tot verruwing van de overstromingsvlakte voor het langstromende rivierwater. Volgens Emiel Kater, onderzoeker aan de Radboud Universiteit Nijmegen, was Rijkswaterstaat als rivierbeheerder minder gelukkig met deze ontwikkeling. 'De toename van begroeiing en zandafzettingen leidden op sommige plekken tot een verhoging van de waterstand van enkele centimeters. Uiterwaardbeheerders worden dan genoodzaakt om maatregelen te treffen die deze effecten weer neutraliseren. Dat leidde in het verleden regelmatig tot spanningen, omdat het gekoesterde oobos moest worden gekapt of het rivierduin moest worden afgegraven.'

'Heel vroeger, toen de rivier nog niet beteugeld was, konden obstakels als bossen en oeverwallen door de kracht van het water of door ijsgang worden opgeruimd', vertelt Johan Bekhuis, die voor de stichting Ark verschillende uiterwaarden langs de Waal beheert. De rivier forceerde doorbraken en verlegde zijn loop, waardoor er altijd voldoende ruimte bleef voor zijn eigen waterafvoer. Bovendien

'verjongde' hij de natuur.'

Hetzelfde effect, maar dan teweeggebracht door mensenheden, krijg je met cyclisch beheer. Kater: 'Vanwege hoogwaterbescherming, scheepvaart en beperkingen in ruimte is het onmogelijk geworden om rivieren vrij te laten bewegen. Verjonging van de natuur kun je dus alleen maar bewerkstelligen door zelf in te grijpen. In de nieuw ontstane natuurgebieden is ruimte om grootschalig iets te doen. Denk maar aan de aanleg van nevengeulen en verlagings van de uiterwaard. De uitgebannen oerkrachten van de rivier worden straks met graafmachines nagebootst om een geulenpatroon te graven. Zo krijg je aan de ene kant een belangrijk verlagend effect op de waterstand en aan de andere kant ontstaan er nieuwe pionierssituaties, net zoals de rivier dat zelf ook zou hebben gedaan. Door dit steeds op andere momenten en op andere plekken te herhalen, ontstaat het cyclisch patroon van opbouw en afbraak dat we zo graag willen behouden. Natuurbeheer en rivierveiligheid kunnen zo weer door één deur.'

Eind jaren tachtig kwam er meer oog voor het herstel van riviernatuur. Voor Ark begon het allemaal op de Ewijkse Plaat, een schiereiland van zand langs de Waal, net onder de brug van de A50. De plaat werd in 1988 afgegraven, zoals dat

in 1965 ook al een keer was gedaan. De maagdelijke zandplaat die na de schaafoperatie overbleef, leende zich bij uitstek voor het volgen van natuurontwikkeling vanuit een 'nulsituatie'. Ark verkreeg het beheer en zag hoe zich er honderden plantensoorten en talloze dieren vestigden. Ideeën over rivierdynamiek en natuurlijke begrazing kregen hier hun vuurdoop. Plantenzaden komen overgewaaid of worden uit stroomopwaarts gelegen gebieden meegespoeld. Jonge wilgen schieten in rijen langs de oever op. Distels en brandnetels, alles wat prikt en jeukt, zijn er volop. In de zomer wel tot anderhalve meter hoog en soms als een ondoordringbaar oerwoud. Maar ook vind je er zeldzame soorten. 'Neem nou de Brede ereprijs, een blauw juweel dat van oorsprong vooral in stroomdalgebieden voorkomt', vertelt Bekhuis enthousiast. 'Vroeger kwam je er tussen Nijmegen en de Duitse grens nog hooguit tien tegen. De stevige graszoden in de uiterwaard lieten zo'n plantje geen ruimte. En nu telde ik er alleen op de Ewijkse Plaat al 175!'

Natuur botste met veiligheid

'De extreme hoogwaters in 1993 en 1995 hebben hier grote hoeveelheden nieuw zand gedeponeed', vervolgt Bekhuis. 'Sinds 1989 is er weer 40 centimeter bijgekomen en het ooibos dat kiemde langs de strang aan de landzijde, is inmiddels flink uit de kluiten gewassen. De vraag is dan hoe je zo veel mogelijk daarvan kan sparen en toch de veiligheid niet in het gedrang laat komen. Het idee ontstond om in te grijpen op een manier die past bij wat een rivier van nature ook doet.' Emiel Kater vult aan: 'Bij hoogwaters stroomt het water diagonaal over de plaat en wil er geulen uitslijpen.' Hij wijst op de duidelijk herkenbare sporen van terugschrijdende erosie langs de oever van de strang. 'Toen de kracht van de rivier nog niet was ingedamd, was dit slijpende effect veel krachtiger. Dit proces is nu gekozen als uitgangspunt voor het cyclisch beheer dat op de Ewijkse plaat in praktijk wordt gebracht. Volgend jaar, na het broedseizoen, gaan we drie stroomgeulen graven. Bij het ontwerp is zoveel mogelijk aangesloten op de natuurlijke ontwikkeling van de plaat.' Bekhuis vertelt dat zo'n ingreep op de bewoners wellicht vreemd zal overkomen. Daarom wordt veel aandacht besteed aan voorlichting. 'Het dijkmagazijn hier in Beuningen, net om de hoek, is een prima uitvalsbasis voor educatieve tochten. Wanneer je mensen de natuur laat ervaren en vertelt hoe je ermee omgaat, is dat de beste garantie voor natuurbescherming. De bewoners beleven de plaat dan als hun eigen gebied.' Kater licht toe dat het onderzoek en de ingreep op de Ewijkse Plaat gefinancierd worden uit het Europese project Freude am Fluß en het Nederlandse onderzoeksprogramma Leven met Water.

Een handboek

Voor de Nederlandse rivier- en natuurbeheerders is zojuist een handboek uitgebracht. Volgens Kater vonden de initiatiefnemers het nodig om het cyclisch beheer goed te onderbouwen. In dit Handboek Cyclisch Beheer krijgt het concept inhoud en wordt aan de hand van verschillende voorbeelden, zoals de Ewijkse Plaat, weergegeven wat het in de praktijk inhoudt.

'Cyclisch beheer is geen kant-en-klaar recept, waarbij

overal hetzelfde wordt gedaan', merkt Kater op. 'Het is maatwerk. Het vereist kennis van riviersystemen, gevoel voor processen, ecologie en hydraulica en respect voor de lokale omstandigheden van uiterwaarden.' Hij licht toe dat bij knelpunten niet per se op de plaats waar bijvoorbeeld een ooibos is ontstaan, hoeft te worden ingegrepen. 'Ook ingrepen die stroomafwaarts of aan de overkant genomen worden, kunnen voldoende effect sorteren, omdat de waterstandsverlagende werking ervan kilometers lang doorwerkt. Daarbij kan dan op de verderop gelegen locatie van de ingreep een betere uitgangssituatie voor natuur ontstaan, terwijl het stroomopwaarts gelegen jonge ooibos volwassen kan worden. We moeten dus in grote riviertrajecten gaan denken en werken.'

Tijd voor veld en veldwerk

Door de ontwikkelingen in de landbouw is te verwachten dat meer boeren in de komende jaren de uiterwaarden gaan verlaten. In feite hielden zij de boel voor de rivierbeheerder mooi glad. Wanneer zij wegtrekken, zullen de uiterwaarden verruigen. Erwin Hendriksen, hoofd integraal waterbeleid van Rijkswaterstaat Oost Nederland, de rivierbeheerder, constateert dat het tijd is voor ontwikkeling van een visie op het beheer en onderhoud van de uiterwaarden: 'Er moeten duidelijke kaders voor het beheer worden vastgesteld, waarop je de partijen kunt aanspreken. Uit het oogpunt van rivierbeheer is het ook hoog tijd voor onderhoud. In het project Stroomlijn wordt hier inmiddels aan gewerkt. Het handboek over cyclisch beheer verschijnt dan ook op een goed moment.' Ondanks de belangentegenstellingen gaan hoogwaterbescherming en natuurherstel in de uiterwaarden zo toch hand in hand.

KP

MEER INFORMATIE:

Stichting Ark, Johan Bekhuis, tel. 06 51 79 08 35,

Johan.bekhuis@stichtingark.nl

Radboud Universiteit Nijmegen, Emiel Kater, tel. (024) 36 52 425,

e.kater@science.ru.nl

Rijkswaterstaat Dienst Oost-Nederland, Erwin Hendriksen

tel. (026) 36 88 750, g.hendriksen@don.rws.minvenw.nl

